

Правова (юридична) норма та інші соціальні норми

1. Соціальні норми та їхні види. Відмінність права від інших соціальних норм.
2. Поняття та ознаки правової норми.
3. Структура правової норми.
4. Види правових норм. Спосіб викладення правових норм у правових актах.

1. Соціальні норми та їхні види. Відмінність права від інших соціальних норм.

Соціальні норми — це норми, які визначають поведінку людини у суспільстві і, відповідно, її ставлення до інших людей.

Основні види соціальних норм:

- — моральні норми — це вид соціальних норм, які визначають ставлення людини до людини, як індивіда, і визначають у цих стосунках поняття добра і зла, обов'язку, справедливості і забезпечуються моральними факторами, такими як громадська думка, моральний осуд тощо;
- — звичаї — це норми, які склалися історично, закріпилися у суспільній практиці у результаті багаторазового застосування в регулюванні певного роду суспільних відносин;
- — релігійні норми — це норми, встановлені для регулювання суспільної і особистої поведінки прихильників певного віровчення, як правило, закріплюються у відповідних канонічних текстах;
- — корпоративні норми — норми різного виду об'єднань та спілок — громадських організацій, професійних спілок, політичних партій;

2. Поняття та ознаки правової норми.

Правова (юридична) норма — це обов'язкове, формально визначене правило поведінки загального характеру, що встановлюється, змінюється та припиняється в установленому порядку, виконання якого забезпечується державою, її відповідними органами.

Ознаки правової норми:

- — державно-владне, загальнообов'язкове веління, тобто норма права — це загальновизнане правило поведінки, яке формулюється державою і має загальнообов'язковий характер. Вимога правової норми підлягає виконанню, незалежно від ставлення до неї суб'єктів правовідносин, виконання чи невиконання її не може бути предметом обговорення чи оцінки з точки зору доцільності чи раціональності;
- — правило поведінки суб'єктів, яке формулюється у вигляді прав і обов'язків, тобто норма права, — це формально визначене правило поведінки. У правовій нормі закріплюються не тільки права і обов'язки суб'єктів, але й санкції, що застосовуються у випадку порушення вимог норми;

- — норма права — правило поведінки загального характеру. Це полягає у тому, що правило поведінки, закріплене у правовій нормі:
 - а) адресоване не конкретному суб'єктові, а колу неперсоніфікованих суб'єктів, які стають учасником відносин, які регламентуються даною нормою права;
 - б) регулює групу кількісно невизначених суспільних відносин;
- — норма права — це правило поведінки, що набуває і втрачає свою обов'язковість у встановленому порядку. Тобто, норма права може бути видана і скасована тільки компетентним державним органом і за певною встановленою процедурою. Після видання норма права діє у часі безперервно аж до її відміни у встановленому порядку. Крім того, вона не вичерпує свою обов'язковість певною кількістю застосувань.

2. Структура правової норми.

- Структура (або внутрішня форма) правової норми — це об'єктивно зумовлена потребами правового регулювання її внутрішня організація, яка виражається в її поділі на складові елементи та у певних зв'язках між цими елементами.

Елементами правової норми є диспозиція, гіпотеза та санкція.

Диспозиція — це частина норми, в якій зазначаються права або обов'язки суб'єктів. Це — центральна, основна частина правової норми, яка, власне, вказує, описує дозволену (можливу), обов'язкову (необхідну) або заборонену (неприпустиму) поведінку суб'єкта.

Можна виділити такі види диспозиції:

- а) визначена диспозиція — це така диспозиція, яка закріплює однозначне правило поведінки, тобто учасники певних відносин можуть діяти тільки так, як вказано у нормі права, і їм не надається можливостей для вибору іншої поведінки;
- б) частково визначена диспозиція — вказує лише на загальні ознаки поведінки, в рамках яких суб'єкти уточнюють свої права і обов'язки самостійно;
- в) відносно визначена диспозиція — вказує на права і обов'язки суб'єктів, але надає можливості для їхнього уточнення, залежно від конкретних обставин.

- Гіпотеза — це частина норми, в якій зазначаються умови, обставини, з настанням котрих можна або необхідно здійснювати її диспозицію. Ці обставини охоплюються поняттям юридичні факти. Призначення гіпотези — визначити сферу і межі регулятивної дії диспозиції правової норми.
- Гіпотеза відповідає на питання: коли? де? в якому випадку? за якої умови?

Види гіпотез:

- а) визначена гіпотеза вичерпно визначає ті умови, за наявності яких вступає в дію правило поведінки, що міститься у диспозиції правової норми;
- б) частково визначена гіпотеза містить формулювання у загальній формі типу “у необхідному випадку”, а наявність або відсутність цієї необхідності визначається відповідними суб'єктами;
- в) відносно визначена гіпотеза обмежує умови застосування норми певним колом формальних вимог.

Гіпотези також поділяють на абстрактні та казуальні.

- Абстрактна гіпотеза — це гіпотеза, в якій умови застосування норми визначаються загальними родовими ознаками, без глибокої деталізації, що надає можливість охопити та урегулювати значну кількість однорідних випадків. А оскільки родові ознаки, що містить у собі абстрактна гіпотеза, явища досить стійкі, то і норми, що мають таку гіпотезу, характеризуються високою стабільністю.
- Казуальна гіпотеза визначає умови дії норми, використовуючи більш вузькі, спеціальні родові ознаки. Тому вона розповсюджує дію на істотно вужче коло випадків, а сама норма має меншу стабільність, ніж за наявності абстрактної гіпотези.

- Санкція — це частина норми, в якій зазначаються заходи державного примусу в разі невиконання, порушення її диспозиції. Завдання санкції — забезпечувати здійсненість диспозиції правової норми.

Визначена санкція вказує на конкретний засіб впливу на правопорушника.

Відносно визначена санкція вказує на кілька можливих засобів впливу на правопорушника, а доцільність застосування конкретного засобу визначається, виходячи з особливостей конкретної справи.

3. Види правових норм.

- За функціональною спрямованістю норми права поділяються на:
 - – регулятивні (правоустановчі), що встановлюють права і обов'язки суб'єктів;
 - – правоохоронні, що регламентують засоби юридичної відповідальності за порушення прав і невиконання обов'язків, що встановлені регулятивними нормами.
- За предметом правового регулювання — аналогічно до поділу на галузі права: конституційні, цивільні, кримінальні та ін. У свою чергу, галузеві норми поділяються на:
 - – матеріальні — тобто такі, що встановлюють бажане правило поведінки, права та обов'язки суб'єктів;
 - – процесуальні — ті, що регламентують порядок, форми і методи реалізації прав і обов'язків, встановлених у нормах права.

• За функціональним призначенням норми права поділяються на:

1. Відправні, що мають найбільш загальний характер, достатньо високу форму абстрагування і містять у собі відправні начала, основи правового регулювання суспільних відносин. Відправні норми досить неоднорідні за своїм характером, змістом і цільовим призначенням, і, у свою чергу, поділяються на:
 - — норми-начала, які містять положення, що закріплюють основи суспільного та державного устрою;
 - — норми-принципи — закріплюють вихідні принципи права;
 - — визначально-установчі норми — містять положення, що визначають цілі, завдання окремих галузей права, правових інститутів, предмет, форми і засоби правового регулювання;
 - — норми-дефініції — містять повні або неповні визначення певних правових категорій та понять.

2. Норми-правила поведінки. На відміну від відправних, це норми, що безпосередньо регулюють поведінку людей, суспільні відносини.

- За характером диспозиції норми права поділяються на:

- — зобов'язуючі — вказують на необхідну, з точки зору держави, поведінку;
- — забороняючі — вказують на неприпустиму, недозволену, з точки зору держави, поведінку;
- — уповноважуючі (дозволяючі) — вказують на можливу поведінку суб'єкта.

- За характером регламентації бажаної поведінки суб'єктів:

- — категоричні (імперативні) — приписують чітко визначені дії, однозначно закріплюють вичерпний перелік прав і обов'язків суб'єктів і не попускають жодних відхилень від них;
- — диспозитивні — встановлюють певні права і обов'язки суб'єктів, але допускають вибір поведінки суб'єктів правовідношення;
- — рекомендаційні — встановлюють варіанти бажаної, але необов'язкової поведінки;
- — заохочувальні — встановлюють засоби заохочення за здійснення бажаних або корисних для держави і суспільства діянь.

4. Спосіб викладення правових норм у правових актах.

Форми викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів бувають наступні:

- За повнотою викладу:
 - — пряма — в одній статті вміщено всі обов'язкові елементи певної норми;
 - — відсилкова — в одній статті вміщено не всі обов'язкові елементи норми або не всі фрагменти їхнього тексту, але подається відсилка до тих конкретних статей даного або іншого нормативного акту, в яких знаходиться відсутня тут частина норми;
 - — бланкетна — відсутня якась частина правової норми у статті нормативно-правового акту, проте відсилка робиться щодо конкретного нормативного акту, а не окремих статей.
- За рівнем узагальнення:
 - — казуїстична — зміст норми розкривається індивідуалізованими поняттями, шляхом переліку певних фактів, випадків, ознак тощо;
 - — абстрактна — зміст норми розкривається загальними поняттями.